

ՍՈՒՄԱՆՆԱ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան
Բան. գիտ. թեկն., դոցենտ
susannagrigoryan@ysu.am

**ՄԵՐ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑՆԵՐԸ: ՆՈՐԱԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՎԱՐՈՒԺԱՆ
ԽԱՍՏՈՒՐԻ «ԵՐԵՎԱՆՅԱՆ ԲՈՂԵՄ» ԵՎ «ՄԱՐԴԵՂՈՒԹՅՈՒՆ»
ԺՈՂՈՎԱԾՈՒՆԵՐՈՒՄ**

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. Վարուժան Խաստուր, բառապաշար, բառի լեզվաոճական արժեք, լեզվամտածողություն, նորակազմություններ, խոսքի արտահայտչականություն, իմաստային, հակադրություն, դարձվածք, շրջասություն:

Ключевые слова и выражения: Варужан Хастур, лексика, лингвистилистическая ценность слова, понимание языка, неологизмы, выразительность речи, семантический, антитеза, фразеологизм, перифраз.

Key words and expressions: Varujan Khastur, word-stock, linguostylistic value of the word, language thinking, neologisms, expressiveness of speech, semantic, reduplications, antithesis, phraseological unit, periphrasis.

Վարուժան Խաստուրը մեր տաղանդավոր ժամանակակիցն է, ապրում է մեր կողքին: Ծնվել է 1961 թ. Երևանում: Նա բազմաթիվ ժողովածուների հեղինակ է. նրա գրչին են պատկանում «Փառապսակ» (1995թ.), «Երկխոսություն», «Ժամադիտակ» (1996թ.), «Լույս զվարթ» (1996թ.), «Սպասում» (1997թ.), «Բանականության ողբերգությունը» (1997թ.), «Երազի երկինք» (2003թ.), «Երևանյան բռնեմ» (2013թ.), «Քառյակներ» (2014թ.), «Մայրաքաղաքներ Հայոց» (2014թ.), «Մարդեղություն» (2021) գրքերը: Նրա կատարած բազմաթիվ թարգմանություններ արևելյան, եվրոպական և ամերիկյան գրողներից երևան են բերում բանաստեղծի տաղանդը՝ որպես թարգմանչի: Խաստուրը գրում է անկաշկանդ, առանց իր բանաստեղծական մտքի թռիչքի սահմանափակումների, իր անառարկելի տաղանդով, երևակայության անսպասելի շրջադարձերով ու անակնկալ զուգահեռներով արտահայտում է մարդկային կյանքին հավերժ ուղեկցող պայծառ ու մութ, հեշտ ու դժվար, բարձր ու և ստորին կողմերը: «Բանաստեղծը, որ մեր ժամանակինն է ու նրա մեջ է, իր հետ բերում է անցյալի փառքն ու կեցության հմայքը և առանց համեմատելու, պարզապես բարձրացնելով

քողը՝ ցույց է տալիս մեր եղծած դարի, ի մասնավորի՝ մե՛ր դարի ճշմարիտ դիմագիծը»¹:

Ինչպես հայտնի է, գեղարվեստական գրականության կարևոր արժանիքներից է գրողի լեզվական անհատականությունը, կյանքի խորքային ընկալումը: Վարուժան Խաստուրի բանաստեղծություններն ամփոփում են և՛ ազգայինը՝ ավանդականը, և՛ եվրոպականը, և՛ արևելյան դարավոր իմաստությունը: Նա ազգապահպան գրող է: Նրա բանաստեղծությունների թեման երկրայինն է՝ իր բոլոր դրսևորումներով, մարդուն տրվածն ու մարդուց սպասվողը, որ մեր ժամանակներում հաճախ է խաթարվում: Նրա չափածոն յուրօրինակ է իր լեզվով, ռճական բնույթով և ունի պատկերավոր մտածողության աներևակայելի օրինակներ:

Խաստուրի բանաստեղծությունը ճշմարիտ է ու երկարակյաց. դրա կարևոր ապացույցներից մեկը բանաստեղծի կողմից գեղեցիկ նորակազմությունների գործածությունն է՝ հաճախ անսպասելի, զարմացնող, լայնիմաստ: Բանաստեղծ Խաստուրի բառընտրությունը ճշգրիտ է, անվրեպ: Նրա նորակազմությունները յուրատեսակ զգացումով ու ինքնատիպ ընկալմամբ հաճախ անակնկալ կառույցներ են, անսովոր, գունագեղ բառապատկերներ: «Ինքը՝ Խաստուրը, համառ, հետևողական որոնող է և իր յուրաքանչյուր գործով մատուցում է պոետական այնպիսի մի նրբաթել, ժանրի, տողի, տան ընկալման այնպիսի տարբերակներ, որոնք բացառապես իրենն են, իր զարմանալի մտահղացումների, շարունակ նոր բան ասելու և նոր ձևով ասելու մտասնեռումի պտուղները: Նա ժառանգն է հներից՝ Նարեկացու, նորերից՝ Պ. Սևակի: Նրանց նման հախուռն, բայց և նրանց նման այրվող»² : Բանաստեղծի խոսքը երբեմն կատակախառն է, երբեմն համեմված ժողովրդախոսակցական տարրերով և սրանց համապատասխան նորաբառերով, որոնք խոսքի ամբողջական շղթայում հաճելի ներդաշնակություն են ստեղծում:

Խաստուրի ստեղծած կերպարները ոչ թե կենդանությունից զուրկ, անհույզ ու անկիրք, արհեստականորեն կոկված ու փայլեցված կերպարներ են, այլ ավելի համոզիչ, ապրող ու շնչող, որոնք ուրախացնում ու զարմացնում են իրենց կենդանությամբ ու բազմազանությամբ և արագ գտնում իրենց բնորոշող ոչ թե մոտավոր, այլ ճշմարտացի բառ-բնութագիրը:

---

¹ Ս. Սրապիոնյան, Արքայականի մունետիկը, Վ. Խաստուր, Մարդեղություն, Երևան, 2021, էջ 18:

² Ս. Արզումանյան, Իդեալի տառապագին որոնումը, Վ. Խաստուր, Մարդեղություն, Երևան, 2021, էջ 120:

«Երևանյան բոհեմ» ժողովածուում բոլոր գլխավոր կերպարները յուրատեսակ նորաբառերի շնորհիվ լեզվականորեն անհատականացված են, որն ապահովում է նրանց տիպականությունը, բնույթը, ծագումը, մտածելակերպը, երևույթների նկատմամբ վերաբերմունքի տարբերությունը: Բանաստեղծի նկարագրած հերոսներն իր ստեղծած նորաբառերով են դառնում ամբողջական, բնական ու լիարյուն, ինչպես **լուսերնկեր** Յեցը, Բիջը և կամ Վարագը, **անըջահոտ** Միլիտոնյան Էդոն, **դեղնամատ** Լութոն, **խաչքարալույս** Վաչե Պետրոսյանը, **շուշանաձերմակ**, **զմբուխտաչ** Հասմիկը, **ճղճղաձայն** ուսմասվարը, **արևածիծաղ** Ղուկաս Սիրունյանը, **ճարտարահոչակ** Թամանյանը, **աստվածածպիտ** Երվանդ Քոչարը և այլք: **Դեղնամատ** Լութոն մախրկա ծխի, // Մտքերը սահեն աշխարհից դենը (ԵԲ, 121): Ուր Հայրապետյան Կարոն հնչեցրեց// **Երևանաբույր** սիրո պարերգը (ԵԲ, 84): Ո՞նց էր քեզ գծել ու ո՞նց կառուցել // **Ճարտարահոչակ** մեծ Թամանյանը (ԵԲ, 22): Դու՛ **նարեկալույս** Վարդան Ֆերեշեթ, // Գինեստսնձի՛ր քանքարի քարը (ԵԲ, 96): Վունդերքի՛նդ Անդո, Նունե՛ **աստղանագ**, // Ձեզ կարոտելուց չեմ գալիս ուշքի (ԵԲ., 111): Գարեջուր առնի Ներսիսյան Դավոն// Ու **անփաստ** մարդուն սարքի փաստացի (ԵԲ, 76):

Սույն հոդվածում ներկայացրել ենք Վ. Խաստուրի «Երևանյան բոհեմ» և «Մարդեղություն» ժողովածուների լեզվական կողմը, դրանցում գործածված նորակազմությունները, որոնք բանաստեղծի խոսքի ինքնատիպության ամենամեծ գրավականն են և, անշուշտ, հարստացնում են հայերենի բառապաշարը: Այս ժողովածուներում գործածված բոլոր նորակազմությունները բացակայում են արդի հայերենի բացատրական և նորաբանությունների բառարաններում³: Մեր նշած ժողովածուներում գործածված նորակազմ բառերը բաժանել ենք ըստ բառագիտական աշխատանքներում ընդունված դասակարգումների՝ հոդակապավոր և անհոդակապ բարդություններ, ածանցավոր կազմություններ: Անդրադարձել ենք նաև դրանց խոսքիմասային պատկանելությանը: Խաստուրի ստեղծած նորաբառերը համալրում են ժամանակակից հայերենի բառապաշարը և կարևոր են նոր գրական հայերենի բառամթերքի լիակատար ամփոփման համար: Բառարաններով ստուգված այս նորակազմություններից շատերը մենք բերում ենք բնագրային վկայություններով:

Հայտնի է, որ անհատական նորաբանությունների հիմնական գործառական ոլորտը գեղարվեստական խոսքի չափածո դրսևորումն է,

³ Տե՛ս «Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան», հ. 1-4, Եր., 1969-1980: Է. Աղայան, «Արդի հայերենի բացատրական բառարան», Եր., 1976: Ս. Էլոյան, «Արդի հայերենի նորաբանությունների բառարան», Եր., 2002:

քանզի այստեղ է, որ բառաստեղծումն անկաշկանդ է ու հետևողական: Խաստուրը մեծ լեզվաշինարար է: Բանաստեղծական խոսքի մեջ նրա ստեղծած բառերից շատերը դիպվածային բնույթ ունեն, հեղինակի կողմից գործածվում են խոսքային իրադրությունում և տվյալ արտահայտության մեջ, սակայն լեզվի հետագա ճանապարհին դրանք կարող են ամրանալ ու դառնալ ծավալուն բացատրական բառարանի միավոր: Խաստուրի դիպուկ նորակազմություններն օգնում են ամբողջացնելու մարդկային կյանքին հավերժ ուղեկցող լուսավորն ու խավարը, տանելին ու անտանելին, վեհն ու ստորը, զեղեցիկն ու տգեղը, և դրանք անպայման իրենց տեղը կգտնեն մեր լեզվի հետագա ճանապարհին: Երբեմն Խաստուրը նորակազմություններ է ստեղծում հայերենում եղած արդեն հայտնի բառերի մեջ որևէ տառի կամ ածանցի փոփոխությամբ, ինչպես՝ **աղեխորշ** (ԵԲ, 65), **չարբաստիկ** (Ս, 107), **պարտմուրհակ** (Ս, 53), երբեմն ժխտական նախածանցի հավելումով՝ **չաստվածություն** (Ս, 52): Հեղինակի խոսքին առանձին երանգ են տալիս ինքնաբերական կերպով կերտված այն նորակազմությունները, որոնք ստեղծված են այլ բարդությունների նմանությամբ, ունեն ոճական արժեք և նպաստում են խոսքի պատկերավորությանը՝ **ասպադարձել** (Ս, 103), **գինեկալել** (Ս, 79), **երկարագար** (Ս, 78), **փշափթիթ** (Ս, 107), **ցնցազարվել** (Ս, 60): Խաստուրի ստեղծած նորաբառերն իրենց գեղեցկության գագաթնակետին են հասնում հատկապես լեզվի առանձին հնչյուններով սկսվող բանաստեղծական հատվածներում, որտեղ յուրաքանչյուր բառ սկսվում է նույն հնչյունով՝ ստեղծելով անակնկալ բառաստեղծումների բանաստեղծական անխաթար պատկեր:

Հոդվածում մենք արտացոլել ենք բոլոր նորակազմություններն առանց բացառության և քննել դրանք և՛ կառուցվածքային, և ձևաբանական մակարդակում:

Բարդ նորակազմություններն ըստ խոսքիմասային պատկանելության բաժանվում են երկու խմբի.

Ա) **գոյական**՝ *արնաքամ* (Ս, 72), *աղերսականչ* (Ս, 77), *աղտալեզու* (ԵԲ, 16), *աղտասերիալ* (ԵԲ, 16), *աստվածամիս* (Ս, 103), *արնաբիծ* (ԵԲ, 21), *բառանեկտար* (ԵԲ, 40), *գերեզմանագոլորշի* (Ս, 28), *գինեծփանք* (Ս, 76), *գինեձուշ* (ԵԲ, 97), *գիշերակումբ* (ԵԲ, 28), *գիտակցակիր* (Ս, 93), *գունածիր* (Ս, 81), *երազաձայն* (ԵԲ, 144), *գոհազանգ* (Ս, 31), *թմրաթուրմ* (Ս, 91), *լուսայլուր* (Ս, 113), *լուսեհարդ* (Ս, 68), *լիկամիս* (ԵԲ, 52), *լուսեջրվեժ* (ԵԲ, 39), *խաչքարալույս* (ԵԲ, 73), *ծովագավաթ* (ԵԲ, 79), *կենսահունդ* (Ս, 72), *կովաստինք* (Ս, 77), *ճամփավճար* (ԵԲ, 129), *հաղթագետ* (ԵԲ, 12), *հանդիսաձայն* (ԵԲ, 15), *հեղձատարափ* (ԵԲ, 89), *հորդագետ* (Ս, 78), *ճլեզածին* (Ս, 43), *մայրականչ* (ԵԲ, 104), *մայրաշունչ* (ԵԲ, 101), *մանրակտավ* (ԵԲ, 74), *մարդակեղև* (Ս, 85), *մարդաշունկա* (ԵԲ, 29), *մարդաքիմք* (Ս, 86),

մարմնասարսուռ (Մ, 47), մշուշապատկեր (Մ, 47), յողաբույր (Մ, 48), ոչխարահագ (Մ, 51), չեզոքապահվածք (Մ, 52), չիբանաժայթքում (Մ, 52), չքնադապղծություն (Մ, 52), վաղնջաներագ (ԵԲ, 74), պարսալեռ (Մ, 111), պղծավճար (Մ, 104), սիրալող (Մ, 78), ստվերամարդ (Մ, 57), վաղնջաներգ (Մ, 69), տապաններգ (Մ, 103), քարանձավավերադարձ (Մ, 63), քոսաթաղանթ (ԵԲ, 15), օղեմշուշ (ԵԲ, 116): Ինչպես տեսնում ենք, մեծ թիվ են կազմում հոդակապավոր բարդությունները: Հանդիպում են նաև անհոդակապ կազմություններ՝ դառնօղի (ԵԲ, 137), հավատուժ (ԵԲ, 62), հուրվառ (Մ, 69), դեկնվար (Մ, 43), մամոնայր (Մ, 91), նաիրգահ (Մ, 104), շուշաթրաշ (ԵԲ, 120), պարտուորհակ (Մ, 53): Բերենք մի քանի բնագրային օրինակ. Եվ ո՞վ կլամի, Հրաչյա Աճառյան, // **Բառանեկտարը** քո բառարանի(ԵԲ, 40): Լլկասեր կատվի **աղերսականչը** ճերմակ // Եվ հագեցումը աղեկտուր ու պաղատալի (Մ, 77): Ուստա Խաչիկի սև տաքսին նստեմ, // **Ճամփավճարը** նա «բազար» չանի(ԵԲ, 129): Մի թե սիրակեզ ձայներն իզուր են, // **Հաղթագետերը** որտե՞ղ չորացան (ԵԲ, 12): Ասա՛, որտե՞ղ է Նառա Շլեփյան, // **Հանդիսաձայնը**՝ հնչող եթերից//, Պղծումի բարբառ՝ գա՛ղջ, օտարաձա՛յն, // Լեզվաթողություն այսքան՝ որտեղի՞ց (ԵԲ, 15): Տաղանդն օտարել, մղել մոռացման, // Որ չկտրվի **հեղձատարափը** (ԵԲ, 89): Կուզեմ ետ դառնալ իմ **մայրականչով**, // Անցնեմ ծիրերով քաղցր օրերի (ԵԲ, 104): **Ադտասերիպնե՛ր...**ու **աղտալեզու**՝, // Թվատի ժարգոն-որբա՛ն ես ուզում(ԵԲ, 16): **Մշուշապատկերներ**՝ մրուր ու մատ (Մ, 47): **Չքնադապղծության չիբանաժայթքում**, // **Չեզոքապահվածք** չորողների(Մ, 52): **Ստվերամարդիկ** են սրսփում սահմոկած, //Ստվարացումն է ստրկամտության (Մ, 57): Ուր սուտ «աստղերի» մի **քոսաթաղանթ**// .Թափում է անվերջ գարշաերգ ու տարթ (ԵԲ, 15): **Օղեմշուշում** ինքս ինձ փնտրեմ, // Ես՝ վերջին հարբեցողն Էրևանի(ԵԲ, 116):

Բ) **Ածական**՝ այբախորտակ (Մ, 25), ահասաստիկ (Մ, 80), աղերսալաց (Մ, 23), այսրակյանք (Մ, 72), անրջամարմին (ԵԲ, 96), աստղանագ (ԵԲ, 111), աստղաջնարակ (ԵԲ, 84), աստվածախոս (Մ, 75), արեգնաձածան (ԵԲ, 61), արևածիծաղ (ԵԲ, 95), արևակարմիր (ԵԲ, 6), արևաձաձանչ (ԵԲ, 85), բյուրեղակապույտ (ԵԲ, 73), բոտրափրփուր (ԵԲ, 132), բորբափայլ (Մ, 77), գինեբոսոր (ԵԲ, 95), գիշամոլ (Մ, 28), գիպյուրաժանյակ (ԵԲ, 117), գիտակցակիր (Մ, 93), դադձածիծաղ (Մ, 77), դեղնահուղթի (Մ, 113), դյուրագլոր (ԵԲ, 67), երկնատաճար (Մ, 68), երևանաբույր (ԵԲ, 84), թավշականչ (Մ, 34), ժպրամետ (Մ, 35), ինչքապաշտ (Մ, 37), լլկասեր (Մ, 77), լուսաթաքույց (Մ, 69), լրբածին (Մ, 37), լուսաքամ (ԵԲ, 93), լուսեփրփուր (ԵԲ, 113), խոզաձայն (ԵԲ, 13), խոհահեղձ (Մ, 38), ծիրանածուփ (Մ, 68), ծծախեղդ (Մ, 39), ծփատարած (Մ, 39), կամֆույսաժաբույր (ԵԲ, 75), կապկամագ (Մ, 87), կենսապտույտ (Մ, 75), կլկլաձայն (Մ, 103),

հեշտավաճառ (Մ, 110), ճախրամարմին (Մ, 80), ճղճղաճայն (ԵԲ, 107), մայրաքնքուշ (ԵԲ, 143), մղձավանջահեղձ (Մ, 46), մտաշվար (Մ, 100), յուրայնասպան (Մ, 48), նախրածուփ (Մ, 68), նանրաբույր (107), նանրագիր (ԵԲ, 89), ննջահավերժ (Մ, 49), նոնակաթ (ԵԲ, 67), շաքարաշշուկ (Մ, 50), շուշանաթև (Մ, 72), շուշանաձերմակ (ԵԲ, 113), վաղնջաերագ (ԵԲ, 74), վավաշահորդ (Մ, 76), վարձասեր (Մ, 58), ցոլագուրկ (Մ, 61), փշափթիթ (Մ, 107): Բերենք բնագրային օրինակներ. Խենթեր են, խենթեր են խրտնած// Խեղդուկում **խոհահեղձ** խաբկանքի (Մ, 38): Շաղակրատ, շպարյալ, շվայտ, // **Շաքարաշշուկ** ու **շշմահորդուն** (Մ, 50): Քո մեջ հորդում է մեր հողի ձայնը, // **Վաղնջաերագ** ու հնամենի (ԵԲ, 74): **Վավաշահորդ** վրնջոցն է դողերոցքի կրակներից արբած արվածիու (Մ, 76):

Բառակազմական առումով Խաստուրի պոեզիայում սերող հիմք + վերջածանց կադապարով նորակազմություններն ավելի հաճախադեպ են, որն անշուշտ բխում է հայերենի բառակերտման առանձնահատկություններից, որտեղ վերջածանցումն ավելի կենսունակ է: Ջգալիորեն արդյունավետ են արմատ+վերջածանց (վերջածանցներ), արմատ+վերջածանցավոր բառմասնակադապարները, հետևյալ վերջածանցներով ձևավորված նախածանցավոր կազմությունները -*ագար*՝ երկար*ագար* (Մ, 78), -*ակ*՝ ուրվագոյ*ակ* (Մ, 62), -*ական*՝ ահագն*ական* (Մ, 24), գիշատ(*յ*)*ական* (Մ, 24), -*ային*՝ պինզվին*ային* (Մ, 85), -*անի*՝ նո*անի* (ԵԲ, 11), -*անք*՝ գինեծփ*անք* (Մ, 76), գուծ*անք* (ԵԲ, 15), գուշ*անք* (ԵԲ, 15), լրկ*անք* (Մ, 37), մանկապատր*անք* (Մ, 97), մշկալոգ*անք* (Մ, 78), ուժապատր*անք* (Մ, 62), փսփս*անք* (Մ, 63), -*ավոր*՝ զերծ*ավոր* (Մ, 31), -*ենի*՝ թանձր*ենի* (Մ, 35), -*ի*՝ ծաղկածիրան*ի* (ԵԲ, 62), -*իկ*՝ դարսդարս*իկ* (ԵԲ, 62), ծուրբաց*իկ*՝ (Մ, 39), վարդաթուշ*իկ* (ԵԲ, 111), -*իվ*՝ երամախո*իվ* (ԵԲ, 37), -*իք*՝ անգալ*իք* (ԵԲ, 20), -*յա*՝ հազարդար*յա* (Մ, 23), -*յալ*՝ Աստվածար*յալ* (Մ, 68), եղեգնար*յալ* (Մ, 69), լնզ*յալ* (Մ, 37), շպար*յալ* (Մ, 50), -*յան*՝ ամեր*յան* (Մ, 24), -*մունք*՝ հեշտաբուր*մունք* (Մ, 76), -*ոտ*՝ զրնգ*ոտ* (ԵԲ, 78), քարաքոս*ոտ* (Մ, 92), -*ոց*՝ կարոտոռն*ոց* (Մ, 78), դնջրոտ*ոց* (Մ, 44), -*ոք*՝ նյարդաբորբ*ոք* (Մ, 48), -*ոտ*՝ քարաքոս*ոտ* (Մ, 92), -*վածք*՝ չեզոքապահ*վածք* (Մ, 52), -*ուրյուն*՝ ախտավարակ(*յ*)*ուրյուն* (Մ, 25), լեզվաթող*ուրյուն* (ԵԲ, 15), ծառայմտ*ուրյուն* (Մ, 39), հաճախաշարժ*ուրյուն* (Մ, 88), հանձարասպան*ուրյուն* (Մ, 41), ձաղկասիր*ուրյուն* (Մ, 43), ձառաղիմ*ուրյուն* (Մ, 43), մարմնափոխ*ուրյուն* (Մ, 84), նախաստեղծ*ուրյուն* (Մ, 73), ներբողակեց*ուրյուն* (Մ, 49), նյութակենդան*ուրյուն* (Մ, 49), ոգետենչ*ուրյուն* (ԵԲ, 16), չաստված*ուրյուն* (Մ, 52), չքնադապոծ*ուրյուն* (Մ, 52), ջորի*ուրյուն* (Մ, 55), վահրակերպ*ուրյուն* (Մ, 58), վաճառապաշտ*ուրյուն* (Մ, 58), վերանցող*ուրյուն* (Մ, 83), վերջախաբ*ուրյուն* (Մ, 58), րախարար*ուրյուն* (Մ, 59), ցեղամերժ*ուրյուն* (Մ, 60), փողագար*ուրյուն* (Մ, 63), ունայնամտ*ուրյուն* (Մ, 62), ուսումնատյաց*ուրյուն* (Մ, 62),

քիմեռածն**ուրթուն** (Մ, 63), *-ուկ*՝ քաղցրահեղձ**ուկ** (Մ, 64), *-ուս*՝ ակաղձ**ուս** (Մ, 78), ազգատրոհ**ուս** (Մ, 25), անձնագրկ**ուս** (Մ, 25), գոյահղաց**ուս** (Մ, 72), գոյավոր**ուս** (Մ, 70), գրկաշփ**ուս** (Մ, 72), լավաձգտ**ուս** (Մ, 37), լկրտ**ուս** (Մ, 37), դրձթ**ուս** (Մ, 44), ծնագրկ**ուս** (Մ, 39), կենսադարձ**ուս** (Մ, 40), հեշտակիզ**ուս** (Մ, 23), ձավարաց**ուս** (Մ, 43), ձեղունաց**ուս** (Մ, 43), ճագարաց**ուս** (Մ, 43), մարմնալափ**ուս** (Մ, 46), մեռելաց**ուս** (Մ, 46), մտաբնեռ**ուս** (Մ, 46), նախաքայքայ**ուս** (Մ, 49), շամփրասատակ**ուս** (Մ, 50), շրջանաշարժ**ուս** (Մ, 50), չիբանաժայթք**ուս** (Մ, 52), չորեքթաթաց**ուս** (Մ, 52), չքաստեղծ**ուս** (Մ, 52), պատառահափշտակ**ուս** (Մ, 53), պարագայաց**ուս** (Մ, 53), պղերգ**ուս** (Մ, 54), ջախաց**ուս** (Մ, 55), ջայլամաց**ուս** (Մ, 55), ռեսինաց**ուս** (Մ, 56), սուկաց**ուս** (Մ, 56), վտանգատարած**ուս** (Մ, 58), տակնուվրայաց**ուս** (Մ, 59), փական**ուս** (Մ, 63), փղագապ**ուս** (Մ, 63), ցնցակործան**ուս** (Մ, 61), քրմաց**ուս** (Մ, 64), տապանաքարաց**ուս** (Մ, 59), տոկոսահեղձ**ուս** (Մ, 59), *-ուն*՝ գորովալեց**ուն** (ԵԲ, 86), ճակկաճկ**ուն** (Մ, 78), շշմահորդ**ուն** (Մ, 50), *-ույթ*՝ զագրաբարդ**ույթ** (Մ, 31), *-ույց* (Մ, 69), նողկակառ**ույց** (ԵԲ, 17), *-ուհի*՝ կապկապչր**ուհի** (Մ, 77), *-ունք*՝ սիրարբ**ունք** (Մ, 78), *-ունց*՝ Պաշ**ունց** (ԵԲ, 94), *-ք*՝ անբեր**ք** (Մ, 104):

Նախածանցավոր կազմությունները մի քանիսն են՝ *անբերք* (Մ, 104), անգալ**իք** (ԵԲ, 67), *անխում* (ԵԲ, 66), *անփաստ* (ԵԲ, 76), *ընդառկա* (Մ, 33), *հականյութ* (Մ, 70), *նախադիմակ* (Մ, 23), *նախաստեղծություն* (Մ, 73), *նախաքայքայում* (Մ, 49), *չաստվածություն* (Մ, 52), *վերանցողություն* (Մ, 83):

Խաստուրի ստեղծած բարդ և ածանցավոր կառույցների մեջ հետաքրքիր են նաև հականիշ և կրկնավոր հիմքերով բառերը, ինչպես *արեզնածածան* (ԵԲ, 61), *գլխի-գլխիկոր* (ԵԲ, 99), *դարսդարսիկ* (ԵԲ, 62), *կլկլաձայն* (Մ, 103), *ճղճղաձայն* (ԵԲ, 107), *մարմնասարսուռ* (Մ, 47), *տակնուվրայացում* (Մ, 59), *փսփսանք* (Մ, 63):

Բանաստեղծը հետաքրքիր, գեղեցիկ նորակազմություններ է ստեղծել նաև բայական վերջավորությունների միջոցով, որոնք Լ. Հովսեփյանը համարում է ածանցներ. բայերի կերտումը այլ խոսքի մասերից տեղի է ունենում պարզապես բայական վերջավորության կցումով կամ *-անալ* բաղադրյալ բայակերտ ածանցով⁴, կրավորական *-վ* ածանցի միջոցով՝ *արվաշեղել* (ԵԲ, 33), *ախոյանանալ* (Մ, 25), *բորբանալ* (ԵԲ, 90), *բրածոյանալ* (ԵԲ, 55), *գինեկալել* (Մ, 79), *գինեսոսնձել* (ԵԲ, 96), *գոյավորել* (Մ, 70), *ինքնահերձել* (Մ, 92), *ինքնասերել* (Մ, 24), *իրեղինացնել* (ԵԲ, 58), *կրավորվել* (Մ, 40), *հեղձվել* (ԵԲ, 80), *շամբակալել* (Մ, 109), *ոզանալ* (Մ, 67), *ողբաձգտել*

⁴ Տե՛ս Լ. Հովսեփյան, Գրաբարի բառակազմությունը, Եր., 1987, էջ 300:

(Մ, 51), *պայծառատեսնել* (Մ, 53), *ցնցազարվել* (Մ, 60), *վաշխառուանալ* (ԵԲ, 39), *վիճակել* (ԵԲ, 20), *ուշահեղձվել* (Մ, 62):

Ժողովածուներում լայն գործածություն ունեն տարբեր խոսքի մասերի պատկանող գոյական, բայ, ածական և այլ առդրական, հարակցական բարդությունները՝ *ավշյա-թավիշ* (Մ, 70), *բառ-պատկեր* (ԵԲ, 93), *լույս-ծիծաղ* (ԵԲ, 19), *ծափ-ծնզոց* (ԵԲ, 23), *կենտրոն-գոհարան* (Մ, 96), *կյանք-առեղծված* (Մ, 106), *հնայք-տենչանք* (73), *սև-տուֆ* (ԵԲ, 27), *ուղեղ-դամբարան* (Մ, 23): Խաստուրի ստեղծած վերլուծական բաղադրությունները զարմացնում են իրենց բազմազանությամբ ու մտահղացումով: Մրանք յուրօրինակ կառույցներ են բառի ընդհանուր իմաստի երկկողմանի նշանակությամբ: Բերենք համապատասխան օրինակներ. Հրա չ Թամրազյան, բա՛ց արա ներհուն// *Բառ-պատկերների* հմայիլները (ԵԲ, 93): Ուր տիեզերքն իր փակ գաղտնագիրն է բացում// Գոյավորման *ավշյա-թավիշ* վարագույրով (Մ, 70): Քայքայումը վաղուց մետաստազ է գցել// Մեր բանական գանգի *կենտրոն-գոհարանում* (Մ, 96): *Ծափ-ծնզոցով* ու դափ ու գունոնով//Մեզ են կերցնում թերուսի ճառը (ԵԲ, 23): Եվ նրանց, ովքեր Ավետ ունեցան, // Շուշանաձերմակ Արուս լուսածին, // *Մետաքս-աղջկա* բույրից արբեցան, // Ու Ջանիբեկյան բեմին տվեցին (ԵԲ, 58): *Սև-տուֆ* շենքերից քար չթողեցին, // Կորցրին դրանց խորհուրդը ներհուն (ԵԲ, 27): Չայնարկում է ու կաղկանձում անձուկ // Իմ մտքերի *ուղեղ-դամբարանում* (Մ, 23): Ընթերցողին երբեմն զարմացնում են նաև հետաքրքիր շաղկապական բաղադրությունները՝ *ախտ ու կեղտ* (ԵԲ, 55), *ակաթ ու կաթ* (ԵԲ, 66), *հաց ու արաղ* (ԵԲ, 45), *հույս ու սպեղանի* (ԵԲ, 57), *որբ ու անտունի*. Մե՛կ է, դուք նույնն եք, էի՛ նույն չարչին, // Որը կեղծում է *հացն ու արաղը* (ԵԲ, 45): Նրանց, որ սիրո եզերքը անցան, // Մեկմեկու եղան *հույս ու սպեղանի* (ԵԲ, 57): Ազգը չի դառնում *որբ ու անտունի* // Ու իր տականքին պաշտոն չի՛ տալիս (ԵԲ, 39):

Երբեմն այս նորակազմությունները տարբերվում են դրանց ավանդական տեսակներից, ինչպես՝ *գլխի-գլխիկոր*. այս բաղադրության մեջ առաջին բաղադրիչը սեռականով դրված գոյական է, երկրորդը՝ մակբայ: Ու ես քայլում եմ *գլխի-գլխիկոր*, //Քամու վարսերն են դիպչում ճակատիս (ԵԲ, 99): Հետաքրքիր է կրկնավոր բարդության շրջուն գործածությունը՝ *կարմիր ու կաս (կաս-կարմիր* կրկնավորի փոխարեն): Մեր բախտն անհեթեթ *կարմիր ու կաս* էր (ԵԲ, 99): Հանդիպում են նաև հարադրավոր և զուգադրական նորակազմ բայեր՝ *գինեմույն անել* (ԵԲ, 90), *կաց անել* (ԵԲ, 100), *ջղաձիգ անել* (ԵԲ, 107), *տանել-դրվազել* (ԵԲ, 61): Գինին բորբանա կարոտից կարմիր, // Ու կարոտը մեզ *գինեմույն անի* (ԵԲ, 90): Ուսուցիչներին *ջղաձիգ անի*, // Ոչինչ չգրվի, կավիճը սոթ տա (ԵԲ, 107): Որ հեռուներին արեգնածածան// *Տանել-դրվազեմ* Խորիկի խաղը (ԵԲ, 61):

Խաստուրը գործածել է նաև տարբեր շրջասություններ: **Կարմիր կացին** շրջասությունը հեղինակը գործածել է վայրենի թուրքի ճշմարտացի նկարագրության համար: Թուրքի կեռ թրից մազապուրծ եղած, // Ազատված **Կարմիր կացնի** հարվածից... (ԵԲ, 49): **Ճերմակ ասպետ** շրջասությունը բնութագրում է իր սիրած երևանցիներից Արա Վահունուն. Դու խորհրդանիշ ու քայլող կոթող, // Ու **Ճերմակ ասպետ ճերմակ** անհունի (ԵԲ, 61):

Անշփոթելի է բանաստեղծական խաստուրյան աշխարհը: Նրա պոեզիայում իր բոլոր ժամանակակիցները տեղ ունեն. նրա ասելիքը իր բանաստեղծությունների մեջ է, նա գրում է այնպես, ինչպես որ ապրում է: Նրա ընթերցողը մեր այն ժամանակակիցն է, որ իր անհատականությամբ ուժ է տալիս հայերենին: Նրա բանաստեղծություններում հայոց սիրերգության անկասելի թռիչքը նոր եզերքներ է նվաճում: Խաստուրը չի նմանակում որևէ մեկին, նա չի կրկնվում: Խաստուրի գրական ձիրքն ու կենսագրությունը ընթերցողի համար պարզում է այն իրողությունը, որ բանաստեղծի ստեղծագործության ընթացքը ձգտել է դեպի կյանքի խորքային ընկալումը: Խաստուր-սիրերգուն հրաշալի է, փոթորկող ու առաջնորդող, և ինչպես ինքն է վարպետորեն պատկերել իր իսկ էությունն ու հույզերի շարանը՝ Տա՛ր ինձ, հավատամք, հուշերիս հեռուն, //Իմ միտքը ա՛նդ է, //Կոպերիս վրա երազն է զօծուն, //Լուսի ճարմանդ է, //Օրերս սիրոցորեն են ծեծում, //Սպասումի սանդ է, //Իմ առեջները լույս են փոշոտում, //Միքտս վարսանդ է...

Մուսանա Գրիգորյան

Մեր ժամանակակիցները: Նորակազմությունները Վարուժան Խաստուրի «Երևանյան բոհեմ» և «Մարդեղություն» ժողովածուներում Ամփոփում

Մույն հոդվածը նվիրված է Վարուժան Խաստուրի «Երևանյան բոհեմ» և «Մարդեղություն» ժողովածուներում տեղ գտած նոր բառերի քննությանը, որոնք առաջին անգամ գործածել է հեղինակը, և որոնք արձանագրված չեն արդի հայերենի հայտնի բառարաններում:

Հեղինակը վարպետորեն օգտագործել է մեր լեզվի հարուստ բառապաշարը, ինչպես նաև, ըստ անհրաժեշտության, դիմել է հայերենի բառակազմական օրինաչափություններին՝ ստեղծելով նոր բառեր՝ դրանով իսկ հարստացնելով ոչ միայն իր ստեղծագործությունների, այլև մեր լեզվի բառային կազմը: Սակավաթիվ նախածանցավոր-վերջածանցավոր նորակազմությունները, դարձվածքներն ու շրջասությունները հիմնա-

կանում բարեհունչ են և կազմված են հայերենի բառակազմական օրենքներին և օրինաչափություններին համապատասխան:

Գեղարվեստական գրականության կարևոր արժանիքներից մեկը գրողի լեզվական անհատականությունն է, կյանքի խորքային ընկալումը: Վարուժան Խաստուրի բանաստեղծություններն ամփոփում են և՛ ազգայինը՝ ավանդականը, և՛ եվրոպականը, և՛ արևելյան դարավոր իմաստությունը: Նրա բանաստեղծությունների թեման ազգայինն է, երկրայինը՝ իր բոլոր դրսևորումներով, մարդուն տրվածն ու մարդուց սպասվողը, որ մեր ժամանակներում հաճախ է խաթարվում: Նրա չափածոն յուրօրինակ է իր լեզվով, ոճական բնույթով և ունի պատկերավոր մտածողության աներևակայելի օրինակներ:

Խաստուրի ստեղծած կերպարները անհույզ ու անկիրք, արհեստականորեն կոկված ու փայլեցված կերպարներ չեն, այլ համոզիչ, սպրոդ ու շնչող, որոնք ուրախացնում ու զարմացնում են իրենց կենդանությամբ և արագ գտնում իրենց բնորոշող ոչ թե մոտավոր, այլ ճշմարտացի բառ-բնութագիրը:

Сусанна Григорян

**Наши современники. Неологизмы в книгах Варужана Хастур
"Ереванский богем" и "Вочеловечение".**

Резюме

Представляемая статья посвящена изучению неологизмов в книгах Варужана Хастур "Ереванский богем" и "Вочеловечение", которые первый раз использовал автор, и которые не имеются в больших толковых словарях армянского языка. Автор мастерски использовал весь богатый лексический состав нашего языка, а также, по мере необходимости, словообразовательные возможности армянского языка, создавая новые слова, обогащая самым язык собственнѳ произведений и состав литературного языка. Немногочисленные прификсально – суффиксальные неологизмы, фразеологические единицы и перифразы в основном благозвучны и образованы соответственно законам и закономерностям словообразовательной традиции армянского языка. Одним из больших достоинств художественной литературы является языковая личность писателя, глубокое понимание жизни. Стихи Варужана Хастура обобщают многовековую национальную, традиционную, европейскую и восточную мудрость. Тема его стихов национальная, земная во всех ее проявлениях, данная человеку и ожидаемая от человека, что в наше время часто нарушается. Его стих уникален по своему языку, стилистическому характеру, имеет невероятные образцы образного

мышления. Персонажи, созданные Хастуром, — это не бесчувственные и бессердечные, искусственно разорванные и отшлифованные персонажи, а убедительные, живые и дышащие, которые радуют и удивляют своей живостью, быстро находят характерное, а не приблизительное слово-описание, которое их характеризует.

Susanns Grigoryan

**Our Contemporaries: Neologisms in Varuzhan Khastur's Books
"Bohem of Yerevan" and "Incarnation"**

Summary

The given article analyses new words in Varuzhan Khastur's books "Bohem of Yerevan " and "Incarnation", which were used by the author for the first time and are not recorded in the well-known Armenian explanatory dictionaries.

The author made use of the rich vocabulary of our language skillfully and also, in case of necessity, he applied the word-formation potential of the Armenian language, creating new words, thus enriching not only the language of his works, but also the word structure of our language. The few prefixo-suffixal neologisms, phraseological units and periphrases are mainly euphonic and they are not numerous in our language; they are formed according to the rules and word-formation tradition of Armenian. One of the great merits of fiction is the writer's linguistic personality, a deep understanding of life. Varuzhan Khastur's poems summarize the century-old national, traditional, European, and Eastern wisdom. The theme of his poems is national, earthly in all its manifestations, given to man and expected of man, which is often not well-kept in our times. His verse is unique in its language, stylistic nature, it has incredible examples of imagery thinking. The characters created by V. Khastur are not emotionless and heartless, artificially created and polished, but convincing, living and breathing, who delight and surprise with their liveliness, quickly find the characteristic and not the approximate word-description that characterizes them.

Խմբագրություն է ուղարկվել 03.12.2021թ.

Հանձնարարվել է գրախոսության 20.12.2021թ.

Տպագրության է հանձնարարվել 04.03.2022թ.